

“Marg bar Amerika!” nereden çıkmıştı?

Yıldıray OĞUR, 21 Haziran 2025

<https://www.karar.com/yazarlar/yildiray-ogur/marg-bar-amrika-nereden-cikmisti-1604302>

“Marg bar Amerika” yani “Amerika’ya Ölüm,” bu ara İran’ın yeniden en popüler sloganı.

Yine ABD için kullanılan “Büyük Şeytan” tabiriyle birlikte, ülkedeki rejimin resmi sloganlarından biri. Bizdeki “Ne Mutlu Türküm Diyene” gibi bir şey.

Peki neden koca bir devletin başka bir devleti hedef alan resmi bir sloganı var?

Genelde bu Molla rejiminin irrasyonel, dinci, saldırgan tezahürlerinden biri olarak görülüyor.

Zaten, Türkiye’de de yaygın olan klasik bakışa göre İran; dinci, geri, yobaz ama en ılımlısı kökleri Tevrat’ta geçen Büyük İsrail’i kurmak için otel patlatmış Menachim Begin’a dayanan Netanyahu’nun Likud partisi olan İsrail tarihinin en dinci hükümeti ve “İsrail’i İncil’de emredildiği için destekliyorum diyen Evanjelistlerin yönettiği ABD, laikliğin, modernliğin temsilcisi...

Halbuki İranlıların Amerika nefreti 1979 İslam Devrimi’nden eski ve çok haklı sebeplere dayanıyor.

Tam tersine, Fransa’da ikamet eden Humeyni’nin Şah’a karşı verdiği mücadele o yıllarda Batı’da geniş destek görüyordu, Humeyni de Batı ile iyi ilişkiler, demokrasi, özgürlük vaatlerinde bulunuyordu.

Air France uçağı ve bir düzine Batılı gazeteciyle Tahran’a inen Humeyni’nin ABD’ye karşı tavır almasına neden olan, kaçan Şah Pehlevi’nin ABD’ye sığınması oldu.

60 yıl boyunca iktidarını ABD ve İngiliz desteğiyle sürdüren Şah’ın yine ABD’ye sığınması üzerine 4 Kasım 1979’da devrim yanlısı öğrenciler Tahran’daki ABD elçiliğini işgal edip, 52 Amerikalıyı rehin aldılar ve 444 gün sürecek bir rehine krizi başladı.

Peki, neden bunu yaptılar?

Bu devrimin yine karşı bir devrimle bastırılacağına dair bir korku yüzünden...

Ve bu korkuya paranoya da denemezdi.

Çünkü 1953’de bu bir kez yaşanmıştı ve İran’ın bugün görünen bütün marazlarının doğmasına neden olmuştu.

Uzun bir hikâye bu.

Ve her şeyin sebebi bir zamanlar İran’ın nükleer çalışmaları değil, petrolüydü.

Her şey, 1901 yılında saltanatı sallanan Kaçar Hanedanlığı’ndan Şah Muzaffereddin’in ülkesinde petrol çıkarma imtiyazını 60 yıllığına Londralı banker William Knox D’arcy’ye vermesiyle başladı.

Abadan’daki dünyanın en zengin kuyuları için alınan bu imtiyaz için “En vahşi rüyalarımızın bile ötesinde periler ülkesinden gelen bir mükafat” demişti Winston Churchill.

1905’te Rusya, 1908’de Türkiye’de olduğu gibi 1906’da da İran’da Meşrutiyetçiler devrim yaptı ve Şah’ın karşısına bir Meclis kuruldu.

Şah, Meclis, petrol, Britanya arasındaki denge savaşları böylece başladı. İran, Rusya ve Britanya arasındaki iktidar mücadelelerinin mekânıydı.

1917 devrimiyle Rusların emperyal iddialarından vazgeçmesiyle sahne tamamen Britanya'ya kalmıştı.

Kaçar Hanedanı'nın son temsilcisi Şah Ahmet, 1919'da ülkesini Britanya'nın kontrolüne sokan daha ağır bir anlaşmayı imzaladıktan sonra ortaya Anglo-Persian Petrol Şirketi çıktı. O şirket daha sonra BP adını alacaktı.

İran'da milyonlar yoksullukla mücadele ederken ülkenin zenginliklerinin Ada'ya akmasına tepkiler gittikçe büyümekteydi.

Kuzey'de Sovyet destekli bir "İran Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" ilan edilmiş, milliyetçi duygular kabarmıştı. Bir kurtarıcı için sahne hazır; Şah'ın ordusundaki kudretli askerlerden Rıza sahneye o anda çıktı.

Kolayca yıkılmakta olan iktidarı, daha güçlü bir iktidarla çalışmak isteyen İngilizler desteğiyle ele geçirdi ama bu kadarı ona yetmiyordu.

Birden emekli olup bir köye çekildiğini açıkladı. Eski Şah'ın geri gelmesinden korkanlar ona koşular. Ama o Cumhurbaşkanlığı'nı değil 'Tavuskuşu Tahtı'nı istiyordu. Böylece Kaçar Hanedanlığı bitip Pehlevi Hanedanlığı başladı...

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların yanında ama tarafsız kalarak İran üzerinden Nazilerin Rusya'ya girmesinden korkan İngilizlerin ve Rusların İran'a girmesine sebep olmuştu.

1941'de daha fazla direnemedi ve tahtı oğlu Muhammed Rıza'ya bırakarak çekildi.

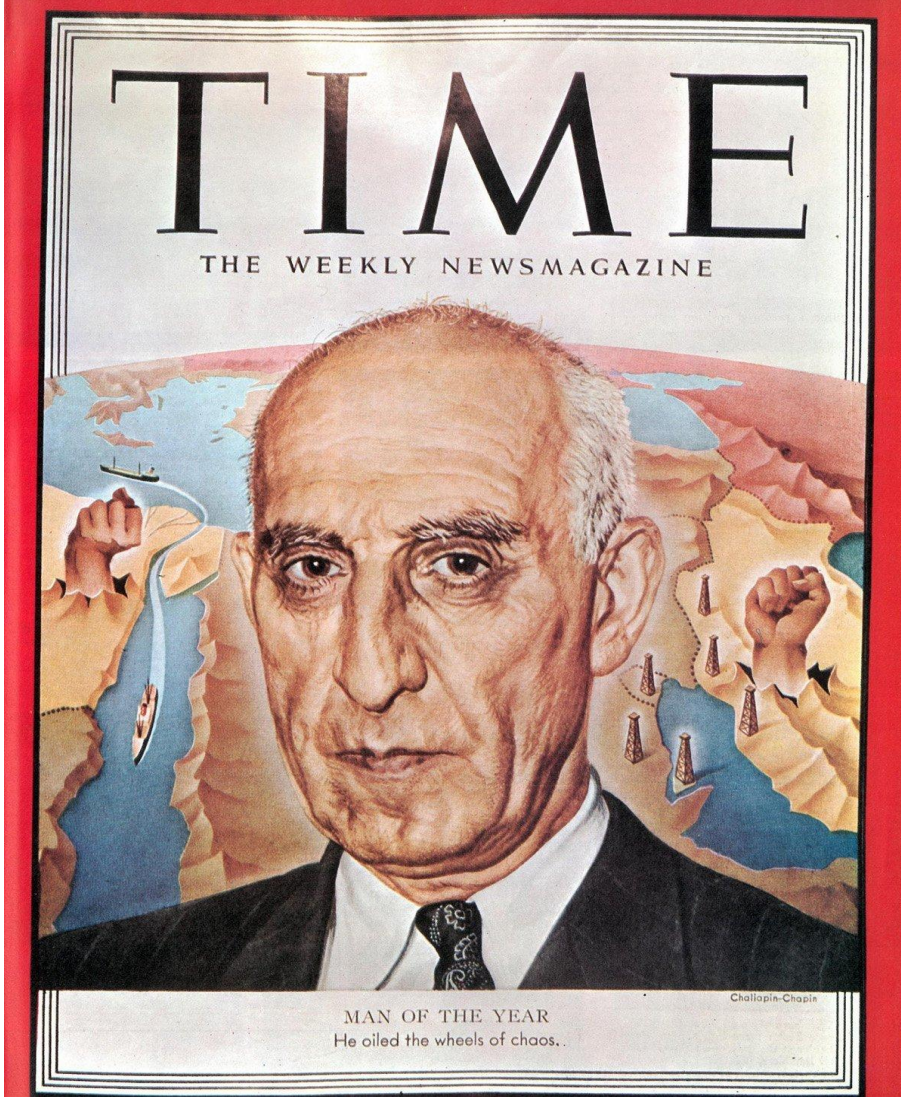
Yeni Pehlevi Şahı sadece 21 yaşındaydı. En çok İngilizler mutlu olmuştu.

Truman ve genç Şah

Ama bu mutlulukları kısa sürdü.

Kaosta yeniden güçlenen Meclis'ten yabancılara yeni imtiyazları yasaklayan bir kanun geçirilmişti. Yasayı hazırlayan İsviçre ve Fransa'da okumuş, 30 yaşında girdiği Meclis'in Şah'a karşı üstünlüğünü savunduğu için baba Pehlevi'nin 20 yıldır siyaseti yasakladığı uzun boylu bir Pers milliyetçisiydi: Muhammed Musaddık...

Ülkenin ilk siyasi partisi de kurulmuştu. Aldığı pozisyonlarla ülkenin 50 yılına damga vuracak TUDEH (Halk).

Partiyi 1944'te komünistler ele geçirmişti artık. Partinin gizlice örgütlendiği yerlerden biri de İran ordusuydu.

40'lı yıllar boyunca İran TUDEH'in başını çektiği ayaklanmalar, aşiret isyanlarıyla sarsıldı.

Bütün bunlar olurken genç Şah Muhammed Rıza'nın en güvendiği adamı bir Amerikalıydı. 1942'de savaş yıllarında polis teşkilatına çekidüzen vermesi için müttefiklerin İran'a gönderdiği New Jersey Eyaleti Polis Şefi General H. Norman Schwarzkopf. Yarım asır sonra aynı adı taşıyan oğlu da bölgeye gelip "Çöl Ayısı" adını alacaktı...

Lüks hayatı, Amerikalı film yıldızlarıyla biri bitip diğeri başlayan aşkları yüzünden yoksul ve dindar İran halkı arasında popüler değildi Muhammed Rıza.

1949'da Şah karşıtı “Ayetullahlar”ın destek verdiği “İslam Fedaileri” örgütünün bir militanının suikastından kurtuldu. Suikastı TUDEH'in üzerine atarak Batılı müttefiklerini mutlu eden bir tasfiyeye girişti. Artık eski güçsüz Şah yoktu...

Şah'ın, tahtını korumak için elindeki en büyük güç; petrolü verip, Batı'nın desteğini almaktı.

29 yaşındaki Genç Şah da 1949 yılında Meclis'ten İngilizlere ek bir imtiyaz çıkarmaya çalıştı. Ama Meclis gönülsüzdü. Tek yol seçime gitmekti. Ama yeni Meclis de bu anlaşmayı onaylayabilecek bir Meclis olmalıydı.

Seçimlerdeki usulsüzlüklerin kurbanlarından biri Tahran'dan seçimi kaybettiği açıklanan Muhammed Musaddık oldu. Musaddık, taraftarlarını evinin önüne çağırdı.

Onlarla birlikte Şah'ın Sarayı'na yürüdüler. Kalabalık adil bir seçim yapılana kadar oturma eylemine başladı.

ABD'den bir davet almış olan Şah, günlerce süren oturma eylemi sonunda pes etti.

Saray'ından çıkıp Başkan Truman'ın kendisine gönderdiği “Bağımsızlık” adlı uçakla ABD'ye uçtu. Çok iyi ağırlandı. Ona ülkedeki en önemli fabrikalar, çiftlikler gezdirildi. Ama Şah sadece silah ve askerî yardım istiyordu. İktidarı elinde tutması ve komünistlerin halkı kazanamaması için Amerikalıların sosyal yardım teklifleri onu hiç heyecanlandırmadı...

Eli boş ülkesine döndü. Seçimlere doğru gidilirken artık karşısında Musaddık'ın başını çektiği; içinde liberallerin, milliyetçilerin ve “Ayetullahlar”ın (Humeyni Musaddık'ı fazla laik bulduğu için cepheye girmemişti) bulunduğu “Millî Cephe” vardı. Cephe'nin en büyük vaadi de petrolü millileştirmekti.

Millî cephe Meclis'e girdi. Yurt dışından seçimleri kazanıp Meclis'e girenlerden biri de çok karizmatik bir dinî lider olan Kaşani'ydi. Vereceği kararlarla İran'ın istikbalini, geleceğini belirleyecek Kaşani için de ilk mesele petrolün millileşmesiydi. Bütün gücüyle Musaddık'ın arkasındaydı.

İlk zafer, petrol anlaşmasını görüşmek üzere Meclis'te bir komisyon kurulması kararıydı. Komisyonun başına Musaddık oturdu. Şah, yükselen muhalefete karşı güçlü bir başbakan seçmek için en güvendiği adamı yani General Schwarzkopf'un tavsiyesiyle General Razmara'yı Başbakan olarak atadı.

Bu arada Musaddık başkanlığındaki komisyondan anlaşmanın reddedilmesi tavsiyesi çıktı. İngilizler yeni bir anlaşmaya yanaşmıyorlar; yapılan incelemelerde yıllardır İran'a vermeleri gereken payı da vermedikleri ortaya çıkıyordu. Abadan'da çalışan İngiliz mühendisler ve İranlı işçiler arasındaki fark, uçurum gibiydi.

Onların emperyal açgözlülüğü İran'daki Batı yanlısı kesimleri de bıktırmıştı. 1951'de petrolün millileşmesi için büyük bir kampanya başlatıldı. “Ayetullahlar” meydanlarda bunun dinî bir vecibe olduğunu anlatıyordu. “İslam Fedaileri” örgütünden biri bu kez Başbakan Razmara'yı öldürdü.

Meclis artık duruma hâkimdi. Bir gün Meclis'te “her şeyi eleştiren taşın altına elini sokmayan adam” diye eleştiriler alan Musaddık kürsüye çıktı ve Başbakanlık teklifini kabul ettiğini açıkladı. Bir şartı vardı; Petrolü millileştirmek...

Şah'ın da direnecek hâli yoktu artık.

Devreye ABD girdi. Yoksulluk içinde kıvranan İran'da emperyal kazanımlarından bir gram taviz vermeye yanaşmayan Britanya'yla İran arasında arabuluculuk görevi; yüzyılın başından beri İran'a destek vermiş ABD'ydi. Heyetler gidip geliyordu.

Sonunda 1951 yılında Musaddık, Başkan Truman'ın davetlisi olarak ABD'ye gitti. Üst düzeyde ağırlandı. Ayrılırken son kez bir ABD'li diplomatın geldiğini görünce “Niye geldiğini biliyorum cevabım hayır” dedi. ABD'nin Britanya için petrol arabuluculuğu da sonuçsuz kalmıştı. Musaddık dönüşte Mısır'a uğradı. Kahraman gibi karşılandı.

Ülkesine döndüğünde Şah'ın karşısına çıktı ve ondan ordu üzerinden yetkileri kendisine devretmesini istedi. Şah yanaşmayınca, istifa edip Saray'ı terk etti. Şah'ın atadığı yeni Başbakan'ın ömrü 4 gün sürdü.

Sokaklara çıkan halk Musaddık'ı daha da güçlü olarak Şah'ın karşısına çıkardı. Bu arada Kaşani liderliğinde Lahey'e giden heyet petrol davasında İran'ın lehine bir kararla ülkeye dönmüştü. Artık bütün güç Musaddık'ın elindeydi. Şah ordu üzerindeki yetkilerini de Musaddık'a devretmek zorunda kaldı...

Britanya için geriye iki yol kalmıştı; Abadan'ı işgal etmek ya da Musaddık'tan kurtulmak.

Ama her ikisine de ABD Başkanı Truman yeşil ışık yakmıyordu. “Biz size Kore’de destek verdik siz de bize İran’da destek vermelisiniz” sitemleri de işe yaramayınca Britanya tek başına kaldı.

Artık geriye tek çareleri kalmıştı; Musaddık'ı tek başına devirmek. 1952'deki ilk darbe girişimi böyle başladı...

1951 yılının sonlarında Şah'ın atadığı Kavam'ın dört gün süren Başbakanlığını bitiren kanlı halk ayaklanmaları sonunda Musaddık'ın koltuğuna yeniden oturması Tahran'daki Britanyalı istihbaratçıların kafasında bir şimşek çaktırmıştı; Tahran'da iktidar sokakta değişebiliyordu.

MI6'ın atası olan SIS, (Secret Intelligence Service) Tahran'da halk, medya, din adamları ve siyasetçiler arasında çok güçlü bir ağ kurmuştu.

Her yıl milyonlarca pound bu ağa ödeniyordu. Örgütün başında da daha sonra Chatham House'un ve Penguin Kitapları'nın Antik Yunan üzerine yazan tarihçi yöneticisi bir Lord olarak karşımıza çıkacak yetenekli bir istihbaratçı oturuyordu; Monthly Woodhouse.

Woodhouse'un Tahran'daki şebekesinin merkezinde İngiliz hayranı armatör ve banker bir babanın oğulları olan Raşidiyan Kardeşler yer almaktaydı; Müzisyen ve filozof olan büyük kardeş Seyfullah, Şah'ın sırdaşı ve siyasi aktivist olan Asadullah ve iş adamı olan küçük kardeş Kudretullah...

Aileye SIS, her ay 10 bin pound ödüyordu. Bu, hizmetleri düşünülünce küçük bir meblağ sayılırdı. Kardeşlerin güçlü ilişkileriyle Britanya, milletvekillerinden gazetelere, mafyadan dinî liderlere kadar herkesi etkileyebiliyordu.

Raşidiyan kardeşler, 1952'in ortalarından itibaren gazete editörlerini kâh rüşvet dağıtarak kâh da ikna ederek Musaddık'a karşı çevirmeyi başarmışlardı. Ülkenin en büyük gazetesi Keyhan artık Başbakan'ı beceriksizlikle suçlayan manşetlerle çıkıyordu.

Aynı anda Batı medyası da Musaddık'ı yerden yere vuran haber ve yorumlarla dolmaya başladı. Musaddık'ın altı ay olağanüstü hâl ilanı üzerine New York Times gazetesi "Diktatörlüğe davet" başlıklı bir başyazıyla çıktı. Gazete Musaddık'ı Hitler'e benzetti ve hukuksal bir darbeye ülkeyi diktatörlüğe götürdüğünü iddia etti.

http://www.nytimes.com/1952/07/15/archives/a-bid-for-dictatorship.html?_r=0

Musaddık'ın İngilizfobik ve yabancı düşmanı olduğu yazılıyor, hastalığı yüzünden sık sık bayılması ve konuşmaları sırasında bazen duygulanıp ağlamasıyla dalga geçiliyordu.

Ama sadece medyayı ve sokakları Musaddık'a karşı çevirmek yeterli değildi. Bir alternatif lider bulunmalıydı.

Ajan Woodhouse'un bulduğu isim 2. Dünya Savaşı'nda Nazilerle birlikte hareket ettiği için Britanya zindanlarında kalmış, Musaddık'ın göstericilerin üzerine ateş açma talimatı verdiği için görevden aldığı eski İçişleri Bakanı emekli General Zahidi'ydi.

Zahidi, darbe için görüşmelere başladı. O temaslardan biri Musaddık'ın da kulağına gitti; En başından itibaren Musaddık'ı desteklemiş olan Meclis Başkanı Kaşani'yle bir araya gelmesi...

Komployu fark eden Başbakan hemen harekete geçti.

Raşidiyan kardeşlerden ikisi ve üst düzey generaller tutuklandı. General Zahidi, vekil olduğu için dokunulmazlık zırhının arkasına saklandı. Dışişleri Bakanı Fatimi, kumpasın içinde bazı yabancı elçilikler olduğunu, Meclis'teki bazı isimlerin o elçiliklerin çıkarlarına göre hareket ettiğini" açıkladı. Ve 16 Ekim günü İran, Britanya ile bütün ilişkilerini kesip, ülkedeki bütün İngiliz diplomatların ülkeden çıkarılmasına karar verdi.

~~TOP SECRET SECURITY INFORMATION~~
~~SPECIAL HANDLING~~

DEPARTMENT OF STATE

Memorandum of Conversation

NEA
[Signature]

DATE: December 3, 1952

SUBJECT: British Proposal to Organize a Coup d'etat in Iran

PARTICIPANTS: British Embassy - Sir Christopher Steel
Mr. Bernard Burrows
G - Mr. Matthews
S/P - Mr. Nitze
NEA - Mr. Jernegan

COPIES TO: ORIGINAL ONLY

This Document Must Be Returned To
DC/R
Central
Files

78

STATE DEPT. DECLASSIFICATION REVIEW
Retain class'n
Declassify
Change/classify to
with concurrence of
BO 12958, 25X
IPS/CR/IR by
Date: 1-19-99

Ertesi gün New York Times, kararı “İran petrol anlaşmazlığı yüzünden Britanya ile ilişkileri kesti” diye verdi.

Ülkeden gönderilenler arasında yıllardırilmekilmek bir ajan ağı örmüş Woodhouse da vardı. Artık İran’da Musaddık’ı koltuğundan edecek İngiliz istihbaratçı kalmamıştı. Britanya’nın Musaddık’tan kurtulmak için tek çaresi ABD’yi ikna etmekte.

ABD’de Kasım ayındaki seçimleri 2. Dünya Savaşı’nda Birleşik Devletlerin Genelkurmay Başkanı olan IKE lakaplı Eisenhower kazanmıştı. Onun yakın ekibi İran konusunda Londra’yla hemfikirdi.

O yakın ekibin içerisinde de iki kardeş ise ateşli Musaddık karşıtıydı; Eisenhower’ın Dışişleri Bakanı yapacağı John Foster Dulles ve CIA’in başına getireceği Allen Dulles...

Bütün İngiliz istihbaratçılar İran’dan ayrılmıştı ve meydan Amerikalılara kalmıştı.

O Amerikalılardan biri Başkan Eisenhower’ın seçildiği gün Tahran’daydı. Büyükbabası da bir ABD başkanı olan Office of Strategic Services’in (OSS) tecrübeli ajanı Kermit Roosevelt.

Kermit Roosevelt

İkinci darbe için herkes hazırды...

Harvard Tarih Bölümü’nde genç bir akademisyenken, varlığından çok az insanın haberi olan ABD’nin en gizli istihbarat servisine katılan (OSS) Roosevelt, Tahran’daki darbe keşfinin ardından Londra’ya uğramış ve burada MI6 ve Dışişleri Bakanlığı’nda Musaddık’ı devirmekten başka bir şey düşünmeyen eski dostlarıyla buluşmuştu.

ABD’de seçimleri kazanan Dwight Eisenhower henüz yemin etmemişti ki, Tahran’dan kovulan MI6 ajanı Woodhouse elinde bir dosyayla Washington’a geldi. Bu kez Amerikalıları hiç ilgilendirmeyen petrol meselesi üzerinde durmadı.

Sıkı bir antikomünist olan Eisenhower’ın yakın çalışma arkadaşlarına Musaddık’ın eğer durdurulmazsa İran’ı Sovyetlere doğru kaydırıldığını, komünist TUDEH partisinin ordudaki yapılanmasıyla her an darbe yapabileceğini anlattı.

Ama esas mesele hiçbir zaman komünizm tehdidi olmamıştı.

Daha sonra ortaya çıkan dokümanlarda bu net olarak ortadaydı. Zaten Sovyetler, 1953 Şubat'ında ölen Stalin'in ardından kendi dertlerine düşmüştü.

O yüzden petrol diplomasisi son dakikaya kadar sürdü. Yeni yönetim İngilizlerle darbe pazarlığı yaparken, Churchill de Truman'ı Musaddık'a ortak bir mektup göndermeleri konusunda ikna etti. Mektup, aslında Anglo-Iranian şirketinin İran'a geri dönmesini öngören bir anlaşmayı içeriyordu. Musaddık mektubu Meclis'te okuyup açıkladı ve dalga geçti. İpler kopma noktasına geliyordu.

Eisenhower, 20 Ocak 1953 günü yemin ederek göreve başladı. Dışişleri Bakanlığı'na beklendiği gibi Dulles kardeşlerden John Foster Dulles oturdu, Allen Dulles da CIA'nin başına getirilmişti.

Geriye ikna edilmesi gereken sadece Eisenhower kalmıştı. "Ezilen ülkelerin halklarının bir kısmının bizden nefret etmek yerine bizi sevmesini neden sağlayamıyoruz?" diye soran Başkan'ı ikna etmek de istihbaratın göreviydi. Başkan seçilmesinin hemen ardından Washington'a gelen Churchill'in anlattıkları da onu Musaddık'ın devrilmesine ikna etmemişti çünkü...

Önce 1953'ün Şubat ayında General Zahidi'ye yakın, İngiliz istihbaratından maaş alan aşiretler bir isyan başlattılar. İsyanın arkasında Şah'ın olduğunu düşünen Musaddık, Şah'tan bir süreliğine tatile gitmesini istedi.

Şah tatile çıkacakken yine Amerikan ve İngiliz istihbaratıyla bağlantılı isimler gazetelerde, hutbelerde Musaddık'ın Şah'ı kovduğu şayiasını yaydılar. Sokaklar hareketlendi. Saltanat yanlısı kalabalıklar, İngiliz istihbaratının adamı olan "Beyinsiz" lakaplı bir haydut olan Şaban Caferi'nin liderliğinde Musaddık'ın evini kuşattı. Musaddık evden kaçtı. Şah tatile gitmekten vazgeçti. İlk deneme başarılı olmuştu.

Başkan Eisenhower'un önüne bu isyanda istihbaratın rolünden bahsedilmeyen bir rapor gitti. Allen Dulles imzalı raporda İran'ın elindeki petrol zenginliğiyle önce bir Musaddık diktatörlüğüne ardından Sovyetler'e doğru hızla kaydığı anlatılmaktaydı.

Musaddık'ın zayıflaması, İran'ın çatırdaması Eisenhower'ın ikna edilmesine yetti.

18 Mart 1953 günü, Tahran'daki CIA merkezine darbe için 1 milyon dolarlık ilk ödeme gönderildi. CIA'deki resmî adıyla TPAJAX Operasyonu başlamıştı.

16 Nisan'da CIA'in "Factors Involved in the Overthrow of the Mussadeq" başlıklı darbe planı hazırıldı.

Nisan ayının sonunda CIA ve MI6 arasında darbe hazırlıkları için Kıbrıs'ta toplantı yapıldı.

APPENDIX A

Initial Operational Plan for TPAJAX
as Cabled from Nicosia to Headquarters
on 1 June 1953

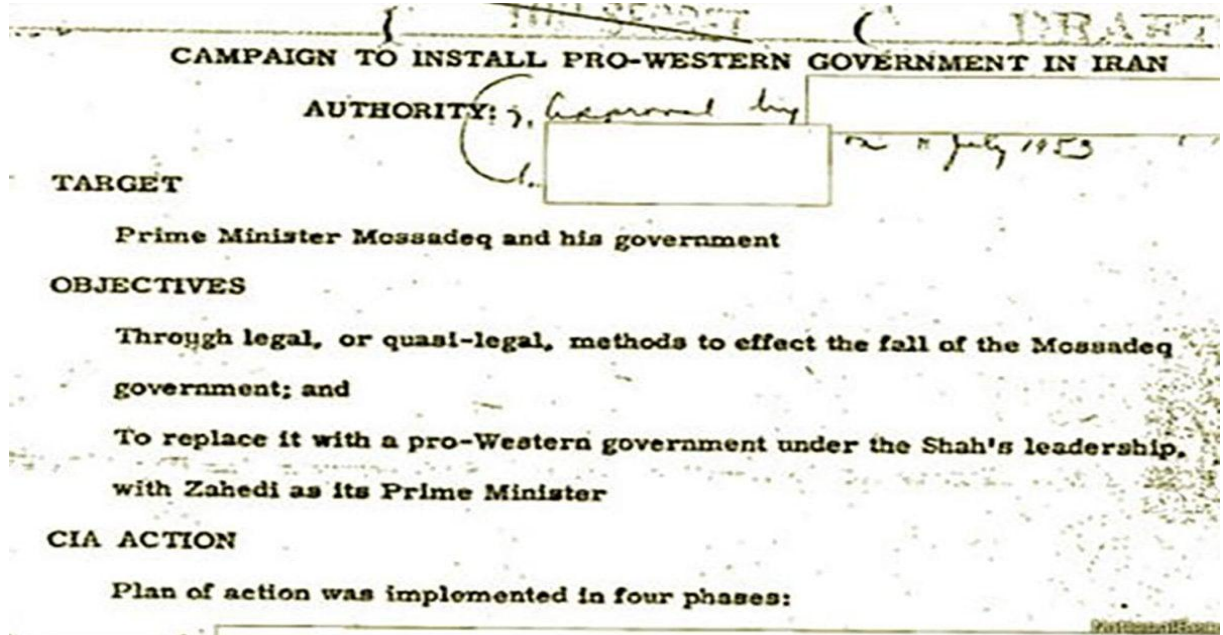
Toplantı için Kıbrıs'a gelenlerden biri görünüşte Princeton'da arkeoloji doktorası yapmış, İran tarihi ve arkeolojisi üstüne kitapları olan bir yazar olan Donald Wiber'di.

Donald Wiber

Ev sahibi ise Tahran'dan kovulduktan sonra Kıbrıs'a yerleşen MI6'ın büro şefi, Norman Darbyshire'di. O da Oxford Üniversitesi'nde mistisizm, zerdüştlük ve Hinduizm üzerine çalışan bir profesör olarak İran'da görev yapmış, büyük bir çevre edinmiş MI6 ajanı Robin Zaehner'in yakın dostuydu.

Toplantıdan darbe öncesi yapılacaklara ilişkin kararlar çıktı:

<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB28/appendix%20A.pdf>

- Musaddık komünist, din düşmanı ve rüşvetçi olarak resmedilecek
- Musaddık taraftarı gibi görünecek kiralık katiller bazı dinî liderlere saldırılar düzenleyecek.
- General Zahidi'ye mümkün olduğunda çok subayı yanına çekmek için 200 bin dolarlık bir bütçe verilecek.
- Darbe gününün sabahı, büyük bir gösteri düzenlenecek. Ardından Meclis'te Musaddık'ın düşürülmesi için bir oylama yapılacak. Musaddık direnirse devreye General Zahidi girecekti.

Haberleşme için Kıbrıs'ta bir radyo istasyonu kurulacaktı.

3 Haziran günü Tahran'daki ABD elçisi Henderson hazırlıklar için Washington'a geldi. Kermit Roosevelt ve CIA yöneticilerinin yapıldığı toplantılarda planın ayrıntıları görüldü. Roosevelt, Londra'ya uçup İngilizlerle de bir kere daha görüştü.

<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB28/summary.pdf>

25 Haziran günü darbe planı, Washington'da Dışişleri Bakanı Dulles'in odasında masaya serildi. Eisenhower dışındaki bütün üst düzey yöneticiler oradaydı. Ev sahibi Dışişleri Bakanı John Foster Dulles planı eline alıp "İşte deliden böyle kurtulacağız" dedi.

Operasyonu yönetecek Kermit Roosevelt, temmuz başında Beyrut üzerinden, Suriye ve Irak çöllerini aşarak İran'a girdi ve Tahran'da darbe hazırlıklarını yöneteceği villaya yerleşti.

Onun varlığından İranlı yöneticilerin haberi yoktu. Birlikte çalıştığı Amerikalılar tarafından bile James Lockridge adıyla tanınıyordu.

Bir keresinde Türkiye Büyükelçisi'yle tenis oynarken, topu kaçırınca "Ah Roosevelt" diye bağırıyordu. Potunu, "Roosevelt adını bir küfür olarak kullandığını" söyleyerek toparladı.

Elinde İngiliz istihbaratından miras içinde siyasetçiler, din adamları, çete liderleri, askerler ve gazeteciler olan geniş bir ağ vardı. Aylardır Musaddık, o ağdan siyasetçiler tarafından Meclis'te, gazeteciler tarafından gazetelerde, din adamları tarafından camilerde yerden yere vuruluyordu. Komünist, Yahudi, hatta gizli İngiliz ajanı olduğu iddia ediliyordu.

Propaganda argümanları bile CIA tarafından üretiliyordu. Harvard Üniversitesi'nde doktora yazmış, İran politikası üzerine kitapları olan Richard Cottam CIA adına o propagandayı üretenlerden biriydi.

Onun tespitine göre Tahran'da yayınlanan beş gazeteden dördü CIA etkisi altındaydı. Cottam, anılarında "Yazdığım her yazı hemen ertesi gün İran basınında yer alıyordu. Bu da insana güçlü olduğu duygusu veriyordu" diye yazmıştı.

(Daha sonra CIA tarafından bu malzemelerden bir kısmı açıklandı. Bu metinde İranlı birinin ağzından Musaddık ve komünistler yüzünden İranlıların yabancılara karşı geleneksel misafirperverlik karakterinden uzaklaştığından şikâyet edilmekteydi

<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB435/docs/Doc%2020%20-%201953-00-00%20231%20propaganda%20-%20national%20character.pdf>

Fakat, darbe planının işlenmesi için hâlâ çözülmesi gereken bir sorun vardı: Şah...

Şah Muhammed Rıza, böyle bir kumpasın içine girmeyecek kadar çekingen ve korkaktı. Eğer, Zahidi'yi Başbakan olarak atadığını açıkladığı fermanı imzalamazsa darbe planı çökerdi. Tahran'daki bürosunda Kermit Roosevelt önce bu sorunu çözmek zorundaydı.

(Roosevelt, gün gün ABD'ye yaptıkları ile ilgili telgraflar çekiyordu. O telgrafların bir kısmı da açıklandı: <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB435/docs/Doc%208%20-%201953-07-17%20Majles%20deputy%20on%20resignations.pdf>

<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB435/docs/Doc%206%20-%201953-07-15%20Roosevelt%20Majles%20plan.pdf>)

İlk çözümü yine Raşidiyan Kardeşler buldu. Şah'ın Avrupa kumarhaneleri ve gece kulüplerinin müdavimi olan sürgün ikiz kız kardeşi Prenses Eşref, Şah'ı ikna edebilirdi.

Asadullah Raşidiyan, İngiliz ve Amerikalı istihbaratçılarla birlikte Prenses'i ziyaret etti. Yanlarında para da getirmişlerdi. Prenses ikna oldu ve sessizce İran'a getirildi. Saatlerce baş başa kaldı iki kardeş. Haşin ve sert olan Prenses'in sesinin yükseldiği duyuldu. Şah'ı ikna edememişti. Apar topar pek sevilmediği ülkeden çıkarıldı.

Roosevelt'in ikna turları için aklına gelen ikinci isim, 40'lı yıllar boyunca Şah'a hizmet etmiş General Schwarzkopf'tu. Şah onu odasındaki bir masanın üzerine çıkardı ve dinlenme kaygısıyla kısık sesle böyle bir ferman yayınlarsa kimsenin onu dinlemeyeceğinden duyduğu endişeyi anlattı.

Şah ikna olmaya yaklaşmıştı. Sıra bizzat gidip Roosevelt'in konuşmasındaydı. Ama Şah, İran'da böyle birinin varlığından bile habersizdi.

Önce Asadullah Raşidiyan, yakın arkadaşı olan Şah'a gidip başka çaresi olmadığına onu ikna etti. Şah da Eisenhower ve Churchill adına konuşmaya yetkili bir Amerikalıyla konuşmayı kabul etti. Roosevelt, Şah'ın gönderdiği bir arabanın arka koltuğunda bir battaniyenin arkasına saklanarak gece Saray'a girdi.

İlk görüşmede Roosevelt Şah'a Amerikan ve İngiliz istihbarat örgütlerine adına Tahran'da bulunduğunu, bunu ispat için ertesi gece BBC radyo yayını biterken “Şimdi geceyarısı” yerine “Şimdi tam geceyarısı” dedirteceğini söyledi.

Şah, belki de o sesi duymak için ilk gece ikna olmadı.

O gece BBC radyosu yayını her zaman olduğu gibi “Şimdi geceyarısı” diye değil, “Şimdi tam geceyarısı” diye bitirdi.

Tahran'daki Saray'ında radyonun başına oturmuş Şah Muhammed Rıza dışında muhtemelen kimse bunun farkına varmadı. Şah'ın beklediği güvence gelmişti.

Ertesi gece ve ardından birkaç gece daha Roosevelt, aynı yöntemle Saray'a geldi.

Şah'a Ajax Operasyonu'nu anlattı:

“Önce camilerde, basında ve sokaklarda yürütülen kampanya ile Musaddık'ın popülaritesi azaltılacaktı. İkinci aşamada Şah'ın askerî yetkilileri görevden azledilme emrini Musaddık'a tebliğ edeceklerdi. Üçüncü aşamada çeteler sokakların kontrolünü ele geçireceklerdi. Dördüncü aşamada da General Zahidi muzafferane bir şekilde ortaya çıkıp, Şah'ın onu başbakan olarak atamasını kabul edecekti...”

Bunun için Şah'ın Zahidi'yi Başbakan olarak atadığını açıkladığı o fermanları imzalaması gerekiyordu. Sonunda Şah ikna oldu. Ama fermanları imzalar imzalamaz Hazar Deniz'i kenarındaki köşküne gidecekti. Plan başarısız olursa da ülkeden çıkışına yardım edilecekti. Roosevelt ve arkadaşları zaferlerini villada bir partiyle kutladılar.

Şah'ın fermanı

9 Ağustos 1953 sabahı uyandıklarında Şah'ın imzaladığı fermanı gidip alacak kişinin geç kaldığı ve Şah'ın çoktan Saray'dan çıkıp, Hazar Denizi'nin kenarındaki köşküne gittiği ortaya çıktı.

Fermanları almak için Şah'a yakın bir albay olan Nasiri, uçakla Ramsar'a gönderildi. Dönüş yolunda uçak hava muhalefeti yüzünden kalkamayınca fermanlar bir arabayla Tahran'a doğru yola çıkarıldı. Roosevelt ve arkadaşları villanın havuzu başında limonlu votkalarını içerek sabırsızlık içinde fermanların gelmesini bekliyorlardı. Darbenin zamanlaması sarkmıştı.

جناب فخر المزاہی

نظر بامید اوضاع کشور ایجاب می نماید که نظر مطلع و باقیه برای در دست گرفتن تمام امور

حکومت معین می نماید که با اطلاع می گردد که کفایت و شایستگی شایسته می جوید این در دست

بمقت نخت وزیر منصوب می شود و مقرر می دارم که در صبح امور کشور در دست بگیران
ن
کرد
ناله

نسخه از نامه مردم به امیر و سید محمد آوید
۱۳۳۲
مرداد
۲۳
مهر

Üç gün sonra 12 Ağustos 1953 günü nihayet fermanlar geldi. Ama İran'ın hafta sonu perşembe ve cuma başlamak üzereydi. Darbe 15 Ağustos Cumartesi gününe ertelendi. Roosevelt ve arkadaşları villadan çıkıp daha güvenli bir eve geçtiler. Parti çoktan başlamıştı, favori şarkıları bir Broadway müzikalinden "Şans Bu Gece Kadın Ol"du.

Şarkıyı Ajax Operasyonu'nun şarkısı ilan ettiler.

Musaddık, ertesi gün olacıklardan habersiz evinde uyuyordu.

15 Ağustos gecesi ilk harekete geçen, 700 kişilik İmparatorluk Muhafızları'nın başındaki Albay Nasiri oldu.

Şah'tan fermanları alıp Kermit Roosevelt'e getiren Albay Amerikalıların en güvendiği adamdı. Beraberindeki kuvvetlerle önce direnişi engellemek için 11'de Genelkurmay Başkanı Riyahi'nin evini kuşattılar.

Bir tuhaflik vardı. Ev terk edilmişti. Ne olup bittiğinin farkına varamayan Albay ve darbeci askerler bu kez Musaddık'ın ailesiyle yaşadığı mütevazı apartmana doğru ilerledi. Bu arada başka bir askerî güç telefon idaresini, bir diğeri de Şah'ın baş düşmanı Dışişleri Bakanı Fatımi'nin evine ulaşmıştı. Fatımi yataktan kaldırılıp çıplak ayaklarla İran caddelerinde sürükleniyordu.

Askerler gece yarısından sonra saat 1'de Musaddık'ın evine geldiler. Kapı kapalıydı. Albay Nasiri arabadan dışarı çıktı. Birkaç adım atmıştı ki karanlıklar içinden Musaddık'a bağlı askerler ortaya çıktı. Genelkurmay Başkanı Riyahi'nin adamlarıydı bunlar. Albay Nasiri bir araca kondu ve üniforması çıkarılarak hapsedildi.

İsmi açıklanmayan bir asker darbeyi önceden ihbar etmişti. Darbenin ihbar edildiğini duyan darbeci askerî birlikler de sokağa çıkmamıştı. Musaddık, taraftarları ve ordu hazırlıklıydı. Sabaha kadar çatışmalar sürdü.

Sabah saat 7'de Tahran Radyosu'nun sesi duyuldu: "Şah ve yabancı işbirlikçilerin tezgâhladığı darbe bastırıldı..."

Radyoyu dinleyen Şah, eşini ve birkaç bavulunu alıp kendi kullandığı uçakla Bağdat'a doğru havalandı. Tahran'da aylardır darbe için üs kurmuş Amerikan ajanları güvenli evlere doğru kaçıyor.

Bütün İran'da halk sokaklara çıkmıştı. "Milletin Zaferi", "Musaddık'ın Zaferi" sloganları atılıyor, Britanya ve ABD aleyhine bağırıyordu. Şah'a yakın gazeteler yağmalanıyor, birkaç saat önce sokaklarda sürüklenen Dışişleri Bakanı Fatımi, meydanlarda Şah'a meydan okuyordu.

Halk Musaddık'ın evi ve Meclis'in önünde nöbet tutmaya başlamıştı. Darbe bastırılmıştı.

Roosevelt, Washington'a bir telgrafla durumu bildirdi. Cevap; "Hemen ülkeyi terk edin" oldu.

Roosevelt cevap verdi: "İşi bitirmeden dönmüyoruz!.."

Üç gün önce (5 Ağustos 1953) bir darbeyi püskürtmüş şehirde evlerine dönmeyen Tahranlıların doldurduğu sokaklarda ilerleyen araba Parlamento Meydanı'nın ortasında göstericiler tarafından yıkılmış bronz Şah Rıza heykelinin yanından geçti.

Heykelin aralarına çok sayıda provokatörün karıştığı komünist TUDEH'liler tarafından iplerle çekerek yıkılması hâlâ saltanata veda hisleriyle bağlı İranlıların ve ordunun öfkesini çekmişti.

Araba günlerdir süren gösteriler sırasında polise göstericilere müdahale etmeme emri veren Musaddık'ın oturduğu evin bahçesine girdi.

Başbakan'ın takım elbisesini giyerek nezaketle karşıladığı misafiri ABD Büyükelçisi Loy W. Henderson'dı.

Büyükelçi, haziran ayında Washington'da darbenin planlandığı toplantılara katılmak için ayrıldığı Tahran'a, Alp Dağları'ndaki bir otelde darbenin olmasını beklerken, 15 Temmuz gecesi radyodan darbenin başarısız olduğunu duyar duymaz geri dönmüştü.

Tüm bunlardan habersiz Musaddık, Büyükelçi'yi, kaçtığı Bağdat'tan darbeyle bir ilgisi olmadığını açıklayıp duran Şah'ı hâlâ Washington'un İran'ın meşru lideri gibi görmesini şikâyet ederek karşıladı.

Büyükelçi de samimi bir dille Musaddık'a “dost bir ülkenin iç işlerine karışma eğiliminde olmadıklarını” anlattı. İlk güvensizlik kolay aşılmıştı.

Büyükelçi, sebep-i ziyareti olan esas konuşmasına geçti. Darbe sonrası gösteriler sırasında Amerikan vatandaşlarına ve elçilik görevlilerine yönelik saldırılardan, özellikle TUDEH'lilerin düşmanca tavırlarından, telefonlarının çalınıp “Yankee Go Home” diye bağırılmasından duyduğu rahatsızlığı uzun uzun anlattı.

Hassas bir insan olan Musaddık üzülmüştü. Hâlâ Britanya'ya karşı kaybetmemesi gerektiğini düşündüğü Amerikalıların başına bir şey gelmesinden de endişe duymuştu. Hemen Tahran Emniyet Müdürü'ne telefon açtı ve gösterilere bir son verilmesini emretti. Ardından taraftarı olan partilerin liderlerini de arayarak taraftarlarını sokaktan eve çağırma kararını istedi.

Musaddık tarihî bir hata yapmıştı. Büyükelçi'yi tam da bunları söylemesi ve böyle bir sonuç alması için Musaddık'a gönderen Kermit Roosevelt'in planı işe yaramıştı.

Roosevelt, 15 Temmuz gecesi başbakan olmayı beklerken, kaçak durumuna düşen General Zahidi'nin saklandığı eve gitti.

Onu alıp dört gün önce darbe başarılı olsa Başbakan olarak dolaşacağı sokaklardan arabasının arka koltuğunda bir battaniyenin altında geçirerek CIA ajanlarının bulunduğu güvenli eve götürdü.

Ellerinde Şah'ın imzaladığı iki ferman ve o fermanlarda Başbakan olarak atanmış ikinci denemeye hazır hırslı bir General vardı. Her şey yeniden başlamıştı.

Önce dört gün önceki başarısız darbe girişimine yeni bir hikâye yazılmalıydı. Şah'ın fermanlarına karşı çıkarak esas darbeyi Musaddık yapmıştı, Şah'ı ülkeden kaçırmıştı. Gayrimeşru olan Musaddık'tı. Sokaklardaki çeteleri halka ve yabancılara saldırmaktaydı.

Öz güveni geri gelen General Zahidi, Şah'ın fermanıyla Başbakanlık yetkisinin kendisinde olduğunu açıkladı.

Roosevelt, Tahran'da o yıllarda zor bulunan dev fotokopi makinelerini istetti. Şah'ın fermanları çoğaltılıp, ajanlar tarafından şehrin her yerine dağıtıldı. Ertesi günkü gazetelerde bu karşı darbe hikâyesi, Zahidi'nin sözleri ve Şah'ın fermanı vardı.

Ama sadece İran'dakilerin bilmesi yetmezdi.

Tahran'daki AP ve New York Times muhabirleri de bu hikâyeyi dünyaya duyurmak için General Zahidi ile gizli bir toplantıya çağrıldı.

İki muhabir geldikleri evde karşılarında Zahidi'nin daha sonra ABD elçisi olacak oğlu Erdeşir Zahidi'yi buldular. Fermanların birer kopyasını alan muhabirler ertesi gün dünyaya “Tahran'da darbeyi kimin yaptığı hakkında farklı iddialar var” diye başlayan haberler geçtiler.

Hava dönmeye başlamıştı. TUDEH'lilerin Şah'ın heykellerine saldırıları toplumda tepki çekmiş, Şah'ın fermanının ortaya çıkması havayı değiştirmişti.

Kendi taraftarlarını evlerine gönderen Musaddık da devam eden gösterilere karşı Şah'a yakın sert bir polis şefi olan General Muhammed Defteri komutasındaki askerlere yetki vererek bir hata daha yapmıştı. Askerler günlerce sokaklarda kalarak darbeyi bastıran TUDEH yanlıları ve Millî Cephe taraftarlarının gösterilerini zorla dağıttılar.

Musaddık ve kabinesi artık darbenin bastırıldığından emindi, ikinci bir denemeden şüphelenmiyor, darbenin bir villadaki Amerikalı ajanlar tarafından yönetildiğini hayal bile etmiyorlardı. O yüzden kafaları karıştı. Darbecilere ne yapılacağı, Şah'ın durumu hakkındaki soruları geçiştiren cevaplar vermekteydiler.

Darbeciler içinse şartlar ikinci bir darbe için uygun hâle gelmişti. Kermit Roosevelt ikinci bir deneme için daha fazla askerî birliği ikna etmesi gerektiğini biliyordu.

Amerikan Büyükelçiliği'nin askerî ataşesi General Robert McClure askerî birlikleri dolaşmaya ve görüşmelere başladı.

İlk görüşmeyi yaptığı Genelkurmay Başkanı, küstahça konuşan ataşeye kapıyı göstermişti. Birkaç ret cevabından sonra üslubunu yumuşatan ataşe terfî sözleri ve parayla bazı komutanları ikna etmeyi başardı.

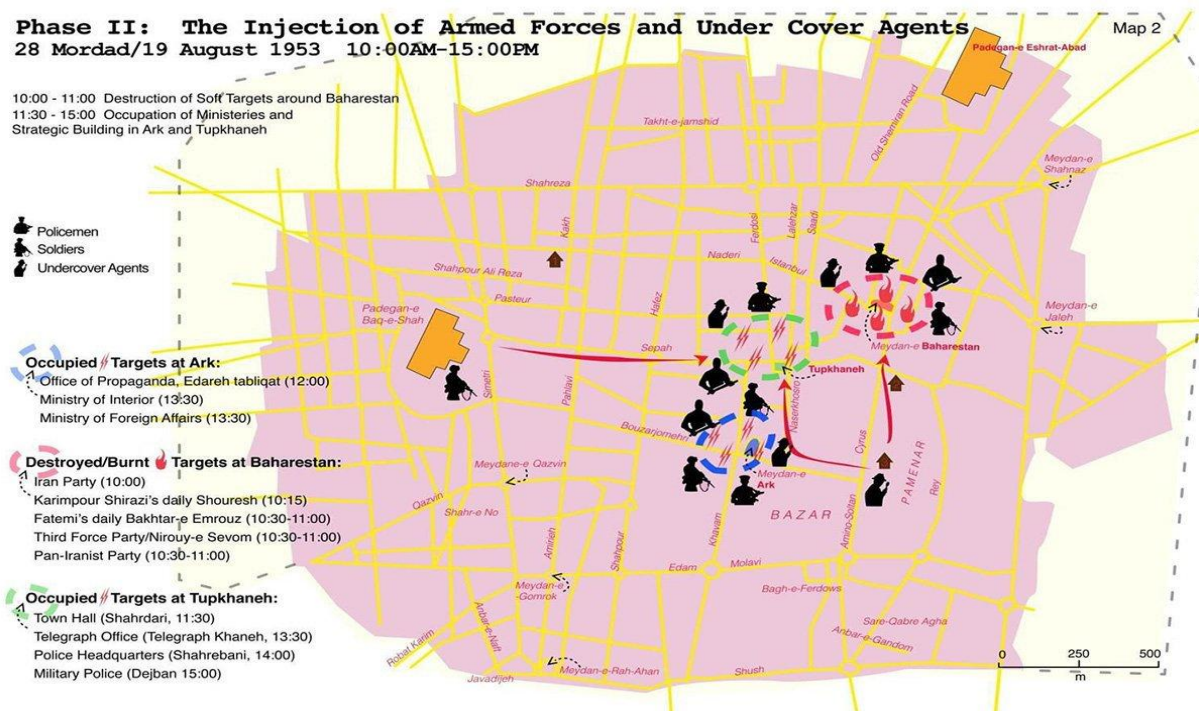
Bu arada Şah, Bağdat'tan İtalya'ya geçti ve lüks bir otele yerleşti. “Geri dönecek misiniz” diye soran bir gazeteciye “Evet ama çok yakın bir zamanda değil” diye cevap vermişti. Aslında vakit yaklaşıyordu.

15 Ağustos'ta sokaklara önce darbeyi bastıran halk çıkmıştı. Sonra aralarına ajanların ve provokatörlerin karıştığı komünist göstericiler. Şah'ın aleyhine sloganlar atıp, heykellerini yıkmış, dükkânlara saldırmışlardı. Musaddık da büyük bir hata yaparak taraftarlarını sokaklardan çekmişti.

Şimdi, bütün bu kargaşadan sıkılan Şah yanlısı ve komünizm karşıtı sıradan insanların sokağa çıkma vaktiydi.

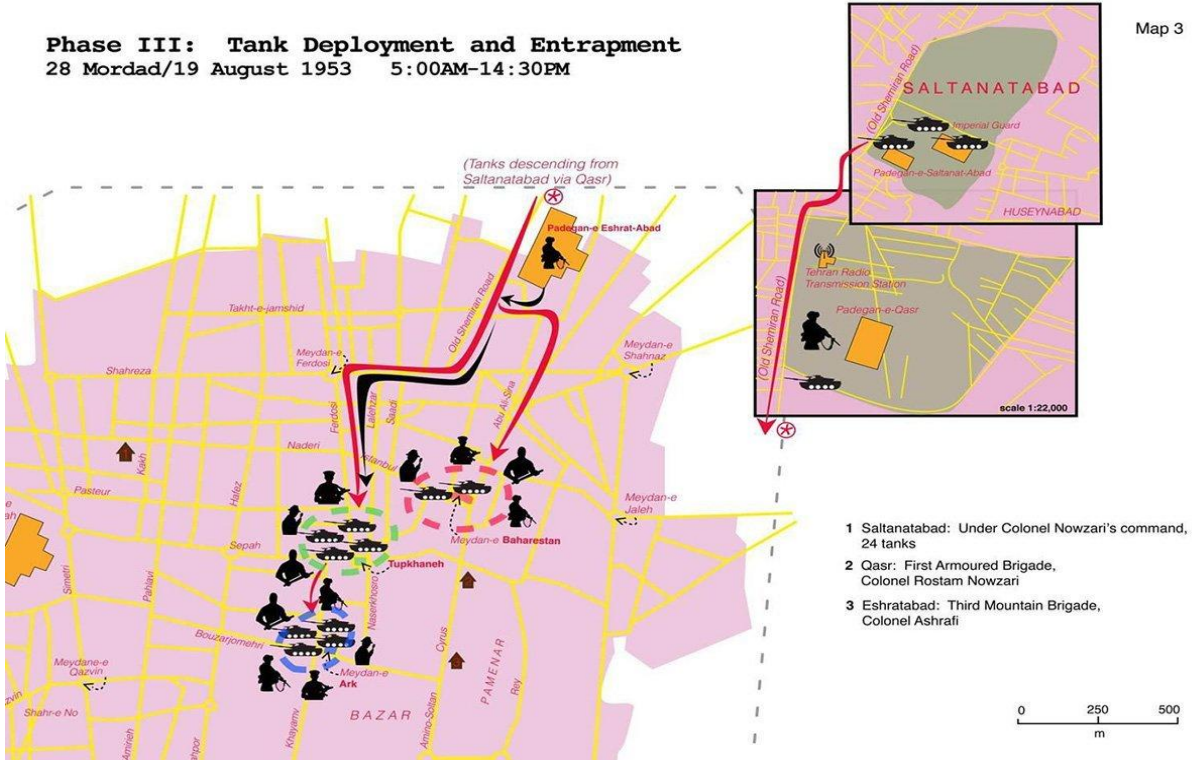
Kermit Roosevelt tam olarak böyle hayal ediyordu.

Tek tek kimler nerede, hangi sırayla yürüyeceği, hangi binaların tahrip edileceği, nerelere saldırılacağı planlanmıştı.

Phase III: Tank Deployment and Entrapment
28 Mordad/19 August 1953 5:00AM-14:30PM

Map 3

19 Ağustos 1953 günü sabah saatlerinde Tahran'ın arka caddelerinde camiler önüne kalabalıklar toplanmaya başladı.

Bu öfkeli bir siyasi gösteriden çok bir karnavala benziyordu. En önde atletler geleneksel kıyafetleri ve spor aletleriyle yürüyorlardı. Onlara iri yarı halterciler eklenmişti. Kalabalık “Çok yaşa Şah” diyerek Tahran caddelerini inletmekteydi.

Musaddık taraftarları evlerde kalma talimatı gereği onlara müdahale etmedi.

TUDEH'çilerse günlerdir polisin baskıları nedeniyle müdahil olup olmama konusunda kararsız kalmışlardı.

Stalin'in ölümünün ardından karışmış Sovyetlerdeki patronlarının da onlarla ilgilenecek bir vakti ve enerjisi yoktu.

Gittikçe büyüyen kalabalıklara tanklar ve kamyonlarla askerler de eklenmeye başladı. Kalabalık yol boyunca hükümet binaları ve Musaddık yanlısı gazetelere saldırıyordu. Saldırdıkları askerî binalardan birinden ateş açılınca onlarca gösterici öldü. Polis merkezlerini ele geçirmeye başladılar ve dört gün önceki darbeye tutuklananları serbest bıraktılar.

Ajax Operasyonu personelinden Richard Cottam kalabalığı "Tahran'ın kuzeyine gelen ve darbede tayin edici bir rol oynayan kalabalık, gerçekte hiçbir ideolojisi olmayan ve sadece Amerikan doları ile satın alınmış ücretli bir kalabalıktı" diye itiraf edecekti.

Askerler ve halktan oluşan kalabalık sonunda radyo binasını da ele geçirdi. Önce bir kargaşa sesi duyuldu. Ardından da "Musaddık hükümeti bozguna uğratılmıştır. Yeni Başbakan Fazlullah Zahidi görevinin başındadır. Majesteleri Şah ülkesine doğru yola çıkmıştır!" açıklaması...

Radyodaki sesi duyar duymaz Roosevelt ve adamlarının kaldığı villada kutlamalar başlamıştı.

Ertesi gün kalabalıklar Musaddık'ın evini kuşattılar.

Ordu birlikleri ve Musaddık taraftarları onları bekliyordu. Çatışmalarda 300 insan hayatını kaybetti. Musaddık ve ailesi kaçmayı başarmıştı.

Artık General Zahidi'nin ortaya çıkma vakti gelmişti. Roosevelt onun saklandığı yere gittiğinde General iç çamaşırlarıyla oturuyordu.

Kıyafetlerini giydi ve onu almaya gelen tankla Tahran caddelerinde ilerlemeye başladı. Tank'ın ilk adresi radyo binasıydı. Zahidi, halka seslenecekti. Ama öncesinde marşlar çalınmalıydı. Roosevelt adamlarına bir plak hazırlamalarını emretti.

Zahidi konuşmasına hazırlanırken ilk marşın sesi radyodan duyuldu. Çalan Amerikan Millî Marşı'ydı.

Hemen yayın kesildi ve başka bir marş bulundu. Az sonra Zahidi'nin sesi radyodan duyuldu; İran'ın meşru Başbakanı benim...

Dört gün sonra ikinci denemede darbe başarılmıştı...

Yağmacıların ateşe verdiği Musaddık'ın evinin önünde devrik Başbakan'ın buzdolabı 35 dolara satılırken, bir araba Tahran'daki ABD büyükelçiliğine geldi.

İçinden yeni Başbakan Zahidi'nin oğlu Erdeşir Zahidi çıktı. Havuz başında darbe kutlamalarının sürdüğü elçilik binasında Büyükelçi Henderson, Kermit Roosevelt ve Erdeşir kadehlerini zaferleri için kaldırdılar. Daha sonra Erdeşir Roosevelt'i arabasına alıp başka bir partiye götürdü. Burası General Zahidi'nin üssü olan Subay Kulübü'ydü.

Zahidi, askerlerin doldurduğu kulüpte kalabalığa Roosevelt'i anons etti. Ajan Roosevelt Erdeşir'in çevirdiği kısa bir konuşma yaptı:

“Bana, Birleşik Devletler'e ve Britanya'ya kesinlikle hiç borcunuz yok. Sadece bir teşekkür dışında, o da siz isterseniz, bir şey istemiyoruz, isteyemeyiz ve istememeliyiz.”

O teşekkür, bir hafta sonra döndüğü Tahran'daki Saray'ında votka dolu kadehini ajan Roosevelt'e doğru kaldıran Şah'tan geldi: "Tahtımı Tanrıya, halkıma, orduma ve sana borçluyum!"

Kermit Roosevelt, görevini bitirmenin rahatlığıyla bir uçakla Tahran'dan gözleri dolarak ayrıldı. Önce Londra'da Churchill'e ardından Washington'da Eisenhower'a brifing verdi.

ABD ve Britanya hükümetlerinden darbeye ilk tepkilerse New York Times'ın 19 Ağustos günü Londra ve Washington mahreçli iki haberinde görüldü.

Haberlerin başlıkları şöyleydi: “Britanya İran'daki ayaklanma hakkında temkinli”, “ABD daha fazla bilgi bekliyor”

ABD Dışişleri Bakanlığı kaynaklarına dayandırılan ikinci habere göre ABD yönetimi daha fazla bilgi gelene kadar “tarafsız pozisyonunu koruyacaktı”

Ajanslara konuşan ABD yönetiminden adını vermeyen başka bir yetkiliyse “ABD yönetiminin Musaddık’ın düşmesinden sonra İran gibi stratejik bir ülkede istikrarlı bir yönetim kurulması ve Britanya’yla petrol anlaşmasına ilerleme sağlanmasını umduğunu” söylemişti.

Aynı günlerde Wall Street Journal’da çıkan “İran’dan dersler” başlıklı başyazıda ise şöyle deniyordu: “Musaddık gibi bir diktatörün devrilmesinden zamanımıza çıkarılacak dersler var. Bu diğer diktatörlere kendilerini en güvendiği hissettikleri zamanda bile aslında güvende olmadıklarını hatırlatmalı.”

Time dergisine göre ise “Bu bir askerî darbe değil, kendiliğinden ortaya çıkan bir halk ayaklanmasıydı.”

En ilginç haberse 20 Ağustos 1953 günü New York Times’in iç sayfalarındaki bir sütunda çıktı.

“Moskova Şah’ın darbesine ABD yardım etti diyor” başlıklı haber bir önceki gün Sovyetlerin resmî sesi Pravda’da çıkan bir haber hakkındaydı.

Pravda, Musaddık’ın devrildiği darbeye CIA’nin rol oynadığını, darbeye aktif rol alan isimlerden birinin de darbe günlerinde İran’da olan General Norman Schwarzkopf olduğunu yazmıştı.

En ilginç ise New York Times’in “bir başka Sovyet propagandası” havasında verdiği bu küçük haberin altına hem ABD Dışişleri’nden hem de General Schwarzkopf’tan General’in İran’a tamamen özel nedenlerle “Eski dostlarını görmek için” gittiğini söyleyen açıklamalarının telaşla konmasıydı.

<https://partners.nytimes.com/library/world/mideast/082053iran-moscow.html>

1953 yılında Musaddık’ın devrildiği darbeye CIA ve MI6’nın rolü daha ilk günlerden dillendirilmeye başlanmıştı.

Ama daha çok Amerikan sosyalistleri ve devlet karşıtı aşırı sağcı gruplar tarafında dillendirilen iddialara hep komplo teorisi gözüyle bakıldı.

Ne Kermit Roosevelt’e gizli bir törenle üstün hizmet madalyası veren Başkan Einsenhower ne de “Genç olsam sesinle birlikte bu operasyonda çalışmak isterdim” diyen Churchill anılarında 1953 İran darbesinden hiç bahsetmediler. Dönemin Dışişleri Bakanları, CIA şefleri de...

1953 darbesi unutulmaya yüz tuttu.

Ama bazıları olanları hiçbir zaman unutmadı.

Yağmacıların gelmesinden kısa bir süre önce kaçmayı başaran Musaddık bir süre sonra teslim oldu. Yargılandığı mahkemede “benim tek suçum İran petrol endüstrisini millîleştirmek ve dünyadaki en büyük imparatorluğun sömürgecilik şebekesini ve onun siyasi ve ekonomik etkisini bu topraklardan atmak olmuştur” dedi.

İlk darbeyi halkla bastıran Başbakan “Halkı silahlı ayaklanmaya teşvikten” idamla yargılandı. 3 yıl hapis cezası ve ömür ev hapis cezasıyla kurtuldu.

Muhammed Musaddık, 1967 yılında 85 yaşında yalnızlıklar içinde ev hapsinde tutulduğu köyünde hayatını kaybetti. Cenaze törenine halkın katılmasına izin verilmedi.

Şah’ın en ateşli düşmanı olan Dışişleri Bakanı Fatımi onun kadar şanslı değildi.

Darbeden kısa bir süre sonra yakalandı ve bizzat Şah’ın emriyle kurşuna dizildi.

Şah Muhammed Rıza Pehlevi, darbeden bir hafta sonra İtalya'dan Tahran'a döndü.

Onu havaalanında Başbakan Zahidi, Kaşani, Beyinsiz Şaban ve ABD Büyükelçisi Henderson'un en önde olduğu bir kalabalık karşıladı. 1979'a kadar sürecek iktidarında diktatörlüğün dozunu her geçen gün artırdı.

Uğruna darbe yapılan ve adını daha sonra BP olarak değiştirecek (Anglo-Iranian Petrol Şirketi) darbeden sonra, İngiliz elçilik görevlileriyle birlikte geri döndü. Ama artık yarı yarıya bir ortakları vardı; Amerikan petrol şirketleri. Halkın tepkisini çekmemek için şirketin adı Musaddık'ın kurduğu İran Millî Petrol Şirketi olarak korundu.

Darbedeki hizmetlerinden dolayı ABD'den bir milyon dolar olan Başbakan Zahidi'nin koltuğundaki ömrü iki yıl oldu. Şah onu uzaklaştırmak için Cenevre'ye BM büyükelçisi olarak atadı.

Zahidi'nin oğlu Erdeşir ise Şah'ın büyük kızıyla evlendi, İran'ın Washington ve Londra'daki büyükelçiliklerine kadar yükseldi. 1953 darbesinde CIA'nin rolünü ise hep inkâr etti.

Darbede en önemli rolü oynayan General Nasiri, uzun yıllar muhafız komutanı olarak Şah'ın pis işlerini yaptı, İran'ın karanlık istihbarat örgütü SAVAK'ın başına geçti. İşkenceleri dünyada ayyuka çıkınca Şah “bilmiyordum” diyerek bütün yükü onun üzerine yıktı.

İran'daki ajan ağını örgütleyen ve darbe için ABD'yi ikna eden İngiliz ajan Monthy Woodhouse, Lord unvanı aldı. Herkese demokrasi dersleri veren Chatham House'un başkanlığını yaptı. Sonra Penguin Yayınları'nın koordinatörü oldu, geri kalan ömrünü antik Yunan ve Bizans tarihi üzerine kitaplar yazan bir tarihçi olarak geçirdi.

Beyaz Saray'da Başkan'dan Ulusal Güvenlik Madalyası alan Kermit Roosevelt, kısa bir süre sonra CIA'nin Guatemala'da yapacağı darbe teklifini kabul etmedi.

Darbeden 5 yıl sonra emekli olup petrol şirketlerine danışmanlık yaptı. 1979 yılında yazdığı “Karşıdarbe” adındaki anılarında İran darbesindeki CIA'nin rolünü anlattı.

Onun kitabını yazmasından aylar önce İran'da 1979 devrimi başlamış, zamanında Musaddık'a muhalefet cephesinde yer almış Humeyni İran'a geri dönmüştü.

Musaddık'ın millîleştirdiği petrolün başına getirdiği Mehdi Bezergan devrimin ilk başbakanı oldu, Musaddık hayranı Beni Sadr da Cumhurbaşkanı seçildi.

Tahran'ın en büyük caddesi Pehlevi'nin adı Musaddık olarak değiştirildi. 1979'daki ölüm yıl dönümünde mezarının başında yüz binler toplandı. Ama devrim içinde devrimlerle ilk kadroların tasfiye edilmesiyle Musaddık adı da yeniden unutulmaya yüz tuttu.

Ama İranlılar 1953'te dört gün arayla yaşanan iki darbeyi hiç unutmadılar.

1979'da ülkeden kaçan Şah'ın tıpkı 1953'teki gibi ABD desteğiyle bir karşı darbe yapıp geri geleceğinden korkanlar bu kez işi şansa bırakmak istemedi ve Kasım 1979'da ABD'nin Tahran Büyükelçiliği'ni işgal etti. Baskın sırasında işgalciler elçilik içinde gizli belgeler aradılar, buldukları belgeleri yaktılar.

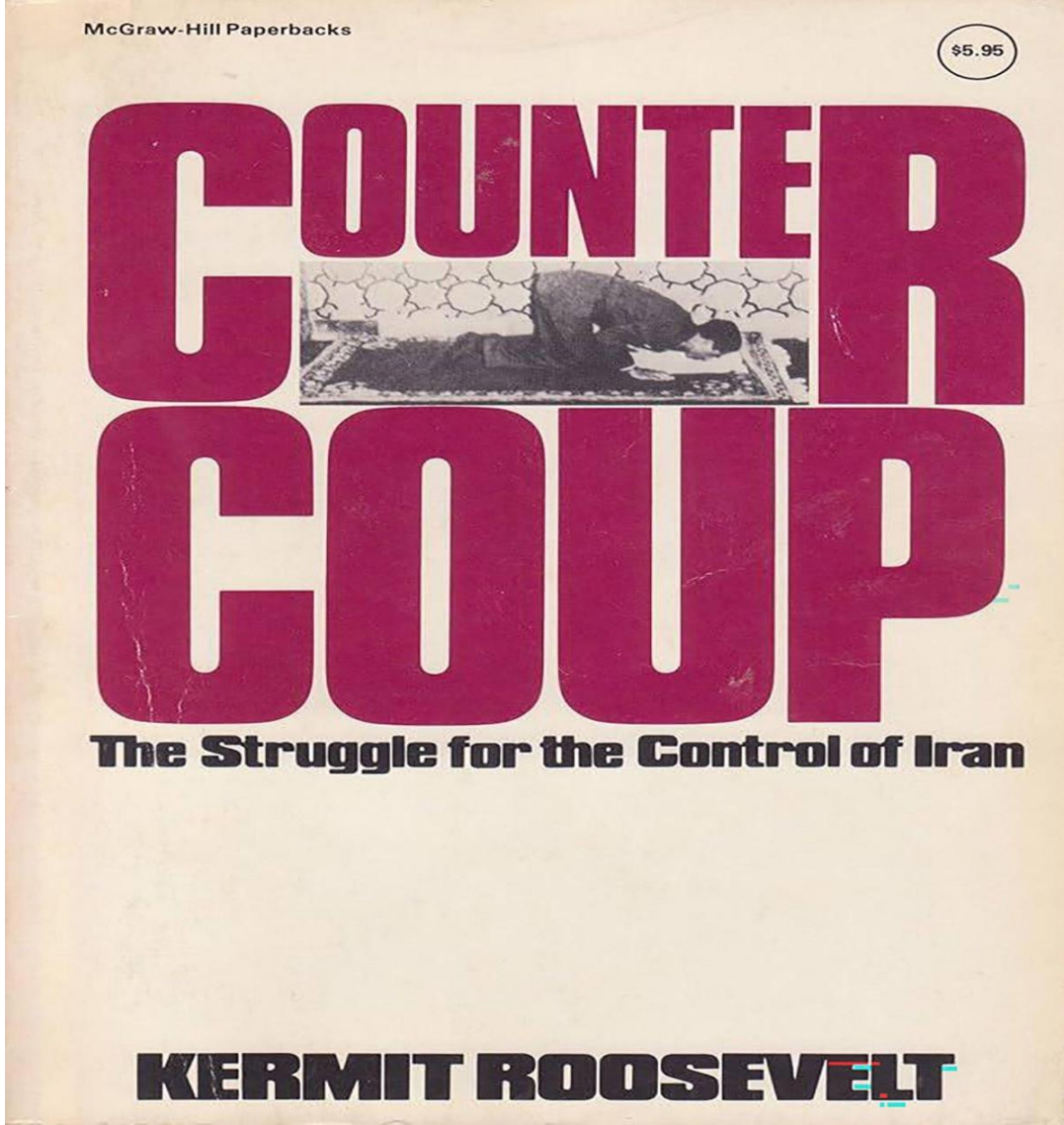
CIA'nin 1953'teki darbesi, 16 yıl sonra 1979'da ABD'yi “büyük şeytan” olarak gören bir öfke patlamasıyla geri dönmüştü.

ABD, günahıyla ilk kez 2000 yılında resmen yüzleşti. Dışişleri Bakanı Madeline Albright, ABD'nin 1953 yılında İran'daki darbede önemli bir rol oynadığını söyledi.

Ardından New York Times, “CIA'nin gizli sırları” başlıklı bir haberle ilk kez İran darbesindeki CIA rolünü belgelerle deşifre etti.

http://www.nytimes.com/2000/04/16/world/secrets-history-cia-iran-special-report-plot-convulsed-iran-53-79.html?pagewanted=all&_r=0

Üç yıl sonra gazeteci Stephen Kinzer, bu yazıdaki bilgilerin çoğunun da kaynağı olan “Şah’ın Bütün Adamları” kitabını yazarak, hikâyenin tamamını ortaya çıkardı.

2009 yılında Türkiye’nin ardından Mısır’ı ziyaret eden ABD Başkanı Obama, Müslüman dünyasına seslendiği “Yeni Başlangıç” adlı konuşmasında ABD’nin 1953’te demokratik yollardan seçilmiş Mussadık’ın devrilmesinde rolü olduğunu söyledi.

Bir ay sonra CIA, 60 yıl önceki 1953 İran darbesinin resmî belgelerini açıkladı.

<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB435/>

Ama İranlılar zaten biliyordu.

Amerika'nın darbeyle Başbakan devirdiği, bunun için Şah ile işbirliği yaptığı, insanlara para verdiği bir ülke İran.

Bu yüzden de “Marg bar Amrika!” diye bir slogan var. Bu yüzden kendi ülkesini bile savunamayan sert ve kötü bir rejim her şeye rağmen dış güçleri gösterip halk desteğini devam ettiriyor.

Çünkü dış güçler, hainler, Batı'nın içimizdeki beşinci kolu denince insanların aklına komplo teorileri ve hamaset değil, somut hatıralar, belgeler geliyor.

Amerikan tvlerinden tahta tekrar oturmak için yalvaran Şah'ın mirasyedi oğlunun o yüzden bir itibarı yok.

Bir dış müdahaleyle kendilerine karşı bir canavar yaratmış olanlar hala Tahran'da askeri operasyonlarla rejim değişikliğinden bahsediyor.

Türkiye'de demokrasi, insan hakları için mücadele eden insanlara yıllarca “foncu”, “dış güçlerin adamı”, “Batı'nın uşağı”, “liboş” diyen, bütün itibarını ulusalcı heyheylemler, İslamofobik laiklik hassasiyetini kaşımalara borçlu birileri de çıkıp İsrail'in İran'a karşı en büyük silahının “özgürlük” olduğunu söyleyebiliyor.

2009 yılında henüz Obama, Türkiye ziyaretinin ardından gittiği Mısır'da Kahire Üniversitesi'nin tarihî salonundan İslam dünyasına seslendiği bir konuşma yaptı. Konuşmasının bir yerinde şöyle dedi;

“Soğuk Savaş'ın ortasında, Birleşik Devletler, demokratik yollardan seçilmiş İran hükümetinin devrilmesinde rol oynadı.”

Bu tek cümlelik itirafın arkasında, 53 yıl önce tarihin akışına yapılmış ceberut bir müdahaleyle bir ülkenin ve bir bölgenin geleceğinin nasıl karartıldığını anlatan uzun bir hikâye vardı.

Kaynaklar:

Şah'ın Bütün Adamları/Stephen Kinzer

Patriot of Persia: Muhammad Mossadegh and a Tragic Anglo-American Coup/ Christopher de Bellaigue